

At sætte sig i den andens sted med stedet

- litteraturens og stedets dannelsespotentialer

PERNILLE DAMM MØNSTED PJDSTED, PH.D.-STUDERENDE
AARHUS UNIVERSITET/UNIVERSITY COLLEGE LILLEBÆLT

Tak til Vejle arrest for åbenhed og kvalificerende forklaringer. Tak til det lokale autoværksted for imødekommenhed og en åben port i en travl hverdag.

Denne artikel introducerer en ny måde at læse og fortolke hovedværker på i folkeskolen. En måde der ikke er forankret i en akademisk lærebogsdiskurs, men i stedet udvikler fortolknings- og læseoplevelser via fysiske oplevelser af steder, som har betydning for handlinger i den litteratur, der læses af eleverne.

Den ofte akademiserede forståelse af arbejdet med lærebøger og hovedværker i skolen har et væsentligt potentiale, men den kritiseres for ikke at være autentisk og reproducere indhold fra en tekst til en anden (Blikstad-Balas, 2015, s. 78-81).

Så hvad sker der med eleverne – deres læseoplevelse, læseforståelse og dannelsesproces, hvis de steder, der har betydning for handlinger i værkerne, bliver en del af læseoplevelsen? Hvis vi i danskundervisningen i folkeskolen så at sige

læser og oplever værket med hele kroppen og verden, ved fysisk at opleve de steder, der har betydning for handlinger i værket.

Indledningsvis argumenteres i artiklen for inddragelse af steder, når der læses hovedværker i skolen med henblik på stedets og litteraturens dannelsespotentialer. Herefter følger en kort analyse af værket *"Pragtfuldt, pragtfuldt!"* af Kim Fupz Aakeson. Værket analyseres på baggrund af den stedbaserede fortolkningstilgang. Artiklen afrundes med en beskrivelse af, hvordan idéen til denne stedbaserede fortolkningstilgang forskningsmæssigt skal undersøges i praksis som en del af mit igangværende ph.d.-projekt.

Argumenterne for stedet

Hvorfor skal vi overhovedet inddrage steder, når vi læser litteratur i skolen?

Handlingen i den udvalgte bog; *Pragtfuldt, pragtfuldt!* foregår hovedsagligt på et autoværksted og på en politistation. Repræsentationer og forståelser af både politistationen og autoværkstedet er mange, og ofte præsenteres stederne i værkerne ud fra lærernes eller tekstbøgernes forståelse af steder. Men hvilke betydninger kan det have for fortolkningsprocessen og læseoplevelsen, hvis eleverne oplever et autoværksted og en politistation, mens de læser og fortolker?

Eleverne skal ikke opleve stedet for at 'tjekke', om gengivelsen af eksempelvis autoværkstedet stemmer overens med forfatterens beskrivelse heraf. Nærmere handler oplevelsen af stedet om på en anden og med en mere kropslig sanseoplevelse at kunne sætte sig i hovedpersonens sted.

”Steder er ikke blot, steder sker.”

Et af flere argumenter for, at eleverne oplever de steder, der har betydning for handlinger før, under og efter læsningen, kan findes inden for neurovidenskab. Her med opdagelsen af spejlneuronernes betydning for vores evne til at sætte os i andres sted. Professor i neurobiologi, Theresa Schilhab, beskriver, at vi næsten oplever neuralt det samme, som den iagttagende person oplever (Schilhab, 2007, s. 58). Hvilket aktualiserer en kropslig tilgang til læring, hvor elever lærer igennem deres interaktion med det fysiske og sociale miljø, idet deres spejlneuroner medierer mellem det iagttagede og eleven selv (Schilhab et al., 2008, s. 305-307).

I forlængelse heraf inddrages den amerikanske filosof og professor Edward Casey, der hævder: ”Steder er ikke blot, steder sker” (Casey, 2010, s. 114). Hermed mener Casey, at stedet påtager sig egenskaberne fra dem, der har tilegnet sig det. Kobles teorien om spejlneuroner med forståelsen af steder som noget, der sker, kan det at anvende stedet, når vi læser hovedværker i skolen, medføre, at eleverne ved at opleve stedets egenskaber – ved at spejle sig i disse – neuralt kan sætte sig i den andens sted. Derved kan eleven få et førstepersonsperspektiv på både stedet og de handlinger, der udspiller sig i værkerne, hvor stedet er involveret. Reinhard Stelter, der er psykologi- og sportsprofessor, beskriver, at kropsliggjort viden fra ”first-person approach” kan være basis for personlig og social meningsdannelse. Det er igennem forståelse af andres erfaringer, at vi kan danne grobund for velfungerende læring (Stelter, 2008, s. 45).

Et andet argument for at anvende stedet, når vi læser hovedværker i skolen, kan findes hos historieprofessor Tim Cresswell i bogen ”Place”. Cresswell forstår stedet som en måde at se, kende og forstå verden på. Stedet handler om at stoppe op, være til stede og blive involveret

(Cresswell, 2015, s. 18,35). I forlængelse heraf bliver det væsentligt, at elever oplever steder, idet stederne muliggør forståelse og erkendelse af verden.

Hvad kan litteraturen og stedet i forhold til vores evner til at sætte os i den andens sted og derved dannes?

Professor i litteraturhistorie Anne-Marie Mai præsenterer en stedbaseret tilgang, der vægter forfatterens- og værkets skabelsessted, hvor litteraturen er blevet skabt, formidlet, læst og videregivet (Mai, 2012, s. 45). Mais vedkommende tilgang til stedet afgrænses fra min tilgang, der vægter handlingens sted – steder der har betydning for handlinger.

Stedet handler om at stoppe op, være til stede og blive involveret.

I kultur- og litteraturforsker Louise Mønsters inspirerende redegørelse for det komplekse begreb sted kobles stedet til dets litterære potentiale, ”Hvis vi anlægger en specifik stedlig vinkel på litteraturen, bliver vi ikke bare klogere på os selv, men også på verden. At de to ting hænger sammen, tillader stedet os nemlig ikke at glemme” (Mønster, 2009, s. 370). Mønster udfolder en række forståelser af litteraturen og stedet, hvor litteraturen anvendes af forfattere som et medie for overvejelser om stedet (Mønster, 2009, s. 370), hvilket også afviger fra denne artikels forståelse af stedet. Mønsters artikel afrundes med, at emnet endnu ikke har fået den opmærksomhed, det fortjener, og at vi må studere litteraturen i lyset af stedet for at skabe refleksion over menneskets relation til omverdenen.

Relationen til omverdenen er indenfor denne stedbaserede tilgang essentiel, da eleverne dannes ved: ”At erkende sit eget i det fremmede, at føle sig hjemme i det, er åndens grundbevægelse; dens væren består i, at man vender tilbage til sig selv fra det andet” (Gadamer, 2007, s. 19). Hermed er dannelse ikke fremmedgørelse i sig selv, men det at vende hjem til sig selv, hvilket forudsætter fremmedgørelse (Gadamer, 2007, s. 19).

Så hvordan kan vi arbejde med stedet i litteraturundervisningen?

Som tidligere beskrevet handler stedet om at stoppe op, være til stede og involveres for at kunne se, kende og forstå verden. Hvordan kan det faktisk ske i litteraturundervisningen i skolen?

Hertil inddrages forståelse af feltarbejde (Hastrup, 2010, s. 55-80 & Nielsen, 2006) og kvalitative metoder, der i skolen ofte bliver relateret til projektarbejdsformen i 9. klasse. Det betyder i denne stedbaserede fortolkningstilgang, at eleverne skal opleve stederne med logbøger, diktafon og snaplog. Snaplog er en visuel metode indenfor kvalitativ forskning, hvor snapshot og logbog sammentænkes (Bramming m.fl., 2009). Eleverne bliver i forlængelse heraf introduceret til både interview og observationsmetoder.

De stedteoretiske begreber bliver i denne artikel:

- "at stoppe op"
- "være til stede"
- "involveres".

I de efterfølgende afsnit præsenteres den anvendte bog *Pragtfuldt, pragtfuldt!* kort. Herefter introduceres en analyse af de steder, der har betydning for handlinger: autoværkstedet og politistationen. Analysen foretages med udgangspunkt i ovenstående stedteoretiske punkter og de indledende beskrivelser af stedet.

I analysen forsøger jeg at sætte mig i elevernes sted ved selv at opleve de steder, der har betydning for handlinger i værket.

Stedbaseret fortolkningstilgang af værket *Pragtfuldt, pragtfuldt!*

Værkets socialrealistiske tema fortælles af hovedpersonen Morten, der vokser op på familiens autoværksted, som ligger i forlængelse af deres hus. Morten starter sin personvognsmekanikeruddannelse som 15-årig på TEC og kommer i praktik på farens autoværksted (Aakeson, 2015, s. 88). Værket handler om at finde sig selv og at blive voksen, mens man som ung er påvirket af voksne, deres holdninger og handlinger. Med få, men maleriske ord beskriver Morten en barn- og ungdom med tab af moren, venskaber,

familiære øjeblikke, sex, druk, vold og en far, som begår mord på familiens ven Polak, der af faren kaldes østabemekanikeren, og som også arbejder på autoværkstedet. Efter mordet ender faren i fængsel. Morten fortæller om sine besøg i fængslet og oplevelser med selv at drive autoværkstedet.

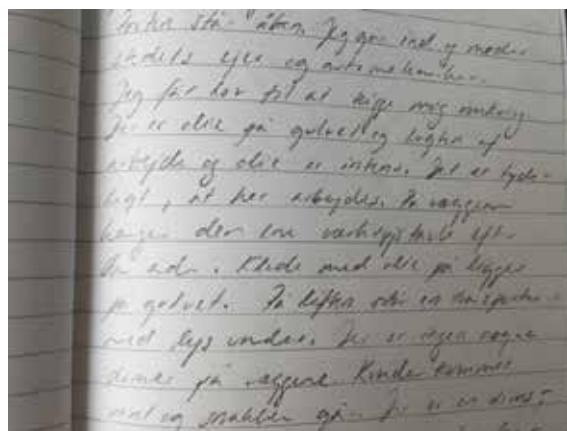
Oplevelser på steder, der har betydning for handlinger: autoværkstedet

"At stoppe op"

I bogen beskrives autoværkstedet således: "Værkstedet havde kun en enkelt grav. Og en stor lift. Der var et værkførerbur lige indenfor... Jeg havde set ham ligge og bakse og rumstere, når det skulle være, fylde værkstedet med udstødning så det rev i øjnene" (Aakeson, 2015, s. 19).

Værkstedet bekrives af fortælleren, Morten, ved både at beskrive rummet – graven, liften og udstødningsgassen, men også ved at beskrive handlingerne på stedet, jævnfør Caseys forståelse – værksteder er ikke blot, de sker. Det vil sige, at stedet påtager sig egenskaberne fra dem, der har tilegnet sig det og omvendt (Casey, 2010, s. 114).

Så i mit forsøg på at sætte mig i Mortens sted drog jeg ud på det lokale autoværksted med min logbog i hånden for at se, kende og forstå Mortens verden. Eleverne skal, i det stedbaserede fortolkningsforløb, løbende skrive i deres oplevelses- og læselog kombineret med snaplog, hvorfor jeg har forsøgt at gøre det samme.

Fotografi af logbogsnoter af oplevelse på autoværksted.

”Være til stede”

Travlhed og kundskab er nogle af de første ord, jeg tænker på, idet jeg står nærmest midt i værkstedet. Den tekniske snilde, hvormed der arbejdes og bliver skabt med hænderne, er tankevækkende – værkstedet emmer af egenskaber fra en mekaniker, der har tilegnet sig stedet. Automekanikeren er venlig og lidt hektisk – bilerne holder på rad og række, og flere kommer til. Kunderne snakker jovialt med mekanikeren, der tørrer fingrene i en klud og tager imod dæk af en mand. De snakker om noget, jeg ikke rigtig forstår, det er indforstået og en anelse kort for hovedet. Men jeg forstår, at der er travlt – arbejdet må koordineres. Systematikken kommer bag på mig. Lugten er god – lidt ligesom på en tankstation. Der er ikke nøgne damer på væggene – som jeg havde forstillet mig, kun ting, der relaterer til arbejdet. Jeg forstår nu, hvad en lift er – der holder en transporter over en lift, og der er lys under. Graven er ikke lige til at se...

Snaplog fra autoværkstedet

”Involveres”

Jeg spørger mekanikeren, hvor længe han har haft stedet, og om sådan et lille sted kan blive ved med at løbe rundt. ”Siden 1989”, svarer han. Han fortæller, at han aldrig har haft så travlt, og det helt uden at gøre reklame. Det er svært at

fortsætte snakken, for både manden med dæk henvender sig, og to kunder kommer ind, og mekanikeren snakker nu med dem. Jeg forstår nu, hvor vigtig snakken med kunderne er, når mekanikeren ikke reklamerer. Jeg lister udenfor – betragter værkstedet i alt dets enkelhed, som det livsværk det er.

Den lokale mekanikers handlinger kan på ingen måde sammenlignes med farens handlinger i værket, hvilket bestemt heller ikke er hensigten med den stedbaserede tilgang.

I værket fortæller Morten, at han gik direkte ind på TEC som personvognmekaniker, hvor faren gør et stort nummer ud af at køre på ham: ”Uha, Teknisk Erhvervsskole Center, uha, fint skal det være, Teknisk Erhvervsskole Center, bare du ikke bliver for fin til at komme tilbage til det lille værksted” (Aakeson, 2015, s. 88).

Det bliver tydeligt – både i værket – for Morten og hans familie og på det lokale autoværksted – at værkstedet er en måde at se, kende og forstå verden på.

Den lokale mekanikers handlinger kan på ingen måde sammenlignes med farens handlinger i værket, hvilket bestemt heller ikke er hensigten med den stedbaserede tilgang – at måle fortælleunivers mod virkelighed. Derimod er hensigten med den stedbaserede tilgang at forstå og kende stederne og deres egenskaber for at kunne sætte sig i den andens sted med værket.

Snaplog fra autoværkstedet

Og autoværkstedet vækker en form for genklang, en forståelse for farens motiver, når han drikker øl med kunderne og forstår verden ud fra det lille værksted. Faren håner Morten for hans uddannelse på det *fine* TEC, og faren og Polak griner ad Morten, der kun betros idiotarbejde til idioterne, som faren siger (Aakeson, 2015, s. 20). På trods af at Morten har lært at punktsvejse på det store pladeværksted på TEC, tjekker faren kontinuerligt Mortens arbejde og kommer med hånende bemærkninger og befalinger om, hvordan tingene skal gøres.

I og med at jeg på værkstedet oplevede mekanikere systematiske arbejde, den tekniske snilde, kan jeg på mange måder sætte mig i farens sted. Hans forståelse er, at en mekaniker lærer på værkstedet – mesterlære – og ikke på en fin skole, samt ønsket om at være noget bestemt for sin søn – en automekaniker, der på sin egen hånende, dømmende og umoralske måde værner om sit livsværk.

Oplevelsen overskrider enhver betydning, af den viden, jeg havde om at være besøgende i et fængsel.

Oplevelser på steder, der har betydning for handlinger: politiarrest

Morten ser sin far slå Polak ihjel med et vandrør. Faren vil have Morten til at lyve for sig, sige at lyset var slukket i autoværkstedet, at det var selvforsvar. Morten fortæller den historie til betjentene, som hans far siger, han skal fortælle. Faren kommer i arresten, og Morten får besøgstilladelse. Morten har en pose småkager med, men betjenten siger, at han ikke må have posen med ind, for den har været åbnet. Han kan lægge småkagerne i metalskabet sammen med mobil, nøgler og jakke. De venter på, at en dør går op (Aakeson, 2015, s. 93).

”At stoppe op”

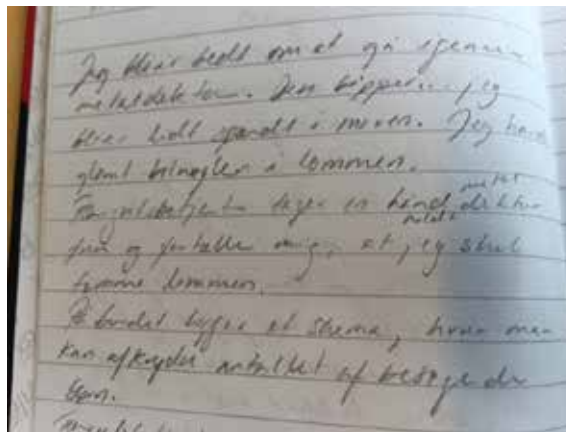
Med intentionen om igen at sætte mig i Mortens sted aftaler jeg med den lokale arrest, at jeg gerne vil være besøgende.

Jeg bliver mødt af en låst dør med samtaleanlæg. Jeg bliver summet ind efter at have for-

klaret mit ærinde og ventet på en godkendelse. Døren lukker bag mig, og klikket fortæller mig, at den igen er låst. Det er lidt mærkeligt at være låst inde. Det næste, der møder mig, er en metal-detektor.

Snaplog fra arrest

Logbogsnoter af oplevelse i politiarrest

Jeg bliver ført hen ad en gang og vist ind i et besøgslokale.

”Være til stede”

I besøgslokalet er der et vindue med udsigt til noget grønt. Min forestilling om lukkede, mørke rum eller rum, hvor det er en murstensvæg, man kigger ind i, har ikke sammenhæng med dette

Snaplog af besøgsoplevelse i arrest

besøgsrum. Betjenten fortæller, at alt samvær skal overvåges, såfremt sagen ikke er afsluttet og stadig efterforskes.

”Involveres”

Døren lukkes og låses – min mave slår lidt knuder. Min eneste kontakt med omverdenen er en opkaldeknop. Jeg kigger mig omkring, det emmer ikke ligefrem af noget hyggeligt.

Der er tre stole... og jeg tænker på Mortens beskrivelse af besøgsoplevelsen, som han havde glædet sig til. Han sidder overfor sin far:

”Jeg så over på betjenten, han gloede lige ud i luften. Jeg tænkte på de ting man tænker på når man glori lige ud i luften, kunders biler, mærkelige drømme med grimme, nøgne mennesker, re-

servelede, Malenes hvide kød når hun gungrer af sted, hajer, film man har set, eksplosioner, mad på tallerkner. Alt det der” (Aakeson, 2015, s. 108).

Selvom Morten havde glædet sig til at se sin far, fortæller han i bogen, at: ”Vi havde en hel time, det var alligevel længe... Der var kun gået et kvarter” (Aakeson, 2015, s. 96).

En time kan pludselig føles som meget lang tid, for hvad snakker man om, når der sidder en betjent og glori ud i luften? Kan man med tiden ignorere tilstedeværelsen af en anden, når man endelig har mulighed for at se et familiemedlem? Morten ser og forstår verden gennem stedets egenskaber – han bliver særligt bevidst om tiden, rammerne for samtalen og betjentens tilstedeværelse.

Oplevelsen er endnu et eksempel på, at steder sker. At stedet er en måde, man kan forstå verden på.

Mine sanseoplevelser på stedet virker som en katalysator for nuancer – min forståelseshorisont udvides i oplevelsen af både værket og stedet. Jeg bliver bevidst om, hvad det vil sige at være låst inde i et rum – at forestille mig Mortens oplevelse, mens jeg fysisk oplever stedet – de følelser, jeg får, kan ikke sammenlignes med noget, jeg har hørt om eller set i fjernsynet. Oplevelsen overskrider enhver betydning, af den viden, jeg havde om at være besøgende i et fængsel.

At kunne sættes sig i den andens sted med stedet og litteraturen

Der hersker ingen tvivl om, at mit førstepersonsperspektiv på stedet – særligt oplevelsen i arresten – medvirker til, at jeg koblet med læseoplevelsen kan sætte mig i Mortens sted. Den fremmedgørelse, som den sammensatte sted- og læseoplevelse repræsenterer, er hævet over enhver viden, jeg havde i forvejen. Ligeledes er sted- og læseoplevelsen med til, at jeg selvoverskrider og derved dannes. Spørgsmålet bliver, om sted-læseoplevelsen – førstepersonsperspektivet – kan komplementere den akademiske sproglige tekstbogsdiskurs (Blikstad-Balas, 2015, s. 78), der hersker i skolen i dag?

Konklusionen på mine oplevelser af de steder, der har betydning for handlinger, er, at stedet og værket sammen kan skabe en indsigt, der understøtter målet om at kunne sætte sig i den andens sted.

Den stedbaserede fortolknings-tilgangs fortsatte virke

På baggrund af denne stedbaserede fortolknings-tilgang udvikles et undervisningsforløb, der testes i to 8. klasser i efteråret 2016. I forløbet, der handler om identitet, skal eleverne før og efter oplevelserne arbejde med personkarakteristik af hovedpersonerne i værkerne.

Formålet med ph.d.-projektet er at undersøge min tese om, at elevers involvering i de steder, der har betydning for litteraturens handlinger, kan have betydning for læseoplevelsen og fortolkningsprocesen. Desuden at inspirere de elever til at læse, der udfordres af førnævnte akademisk- sproglige tekstbogsdiskurs. Tesen synes at blive bekræftet på baggrund af mine egne oplevelser med litteraturen og stederne. Spørgsmålet bliver, om denne nye måde at læse og forstå litteratur på i folkeskolen kan udvide elevernes læse- og forståelseshorisont, så de kan sættes sig i den andens sted for at vende tilbage til sig selv?

Referencer

Aakeson, K. F. (2015). *Pragtfuld, pragtfuldt!* Gyldendal.

Blikstad-Balas, M. (2015). Skolens nye literacy. Hvordan endres skolens tekstpraksiser når digital teknologi er tilgængelig i klasserommet? 01 Learning Tech. Læremiddelforskning i Skandinavien – status og perspektiv. Læremiddel.dk

Bramming, P., Hansen, B., & Olesen, K. G. (2009). Snaplog – en performativ forskningsteknologi eller hvad grævlingelorten fortæller om lærertrivsel. *Tidsskrift for arbejdsliv*, 11 årg. Nr. 4, 2009.

Casey, E. S. (2010). Hvordan kommer man fra rummet til stedet på ganske kort tid. Anne-Marie Mai og Dan Ringgaard (red.) *Sted*. Aarhus Universitetsforlag.

Cresswell, T. (2015). *Place. An Introduction*. Second Edition. Blackwell.

Gadamer, H. (2007). *Sandhed og metode. Grundtræk af en filosofisk hermeneutik*. 2. udgave. Academica.

Hastrup, K. (2010). Feltarbejde. (red.) *Kvalitative metoder. En grundbog*. 1. udgave. Hans Reitzels Forlag.

Mai, A.-M. (2012). Hvad litteraturen gør ved stedet. (red.) På sporet af den tabte tid – tid, sted og hjemstavn i det moderne samfund. Udgivet af Museum Sønderjylland.

Mønster, L. (2009). At finde sted – En introduktion til stedbegrebet og dets litterære potentiale. *Edda 04/2009* (Volume 109). Side 357-371.

Nielsen, L. (2006). *Mine projekter*. Gyldendal.

Schilhab, T. (2007). Biologhistoriske forudsætninger for læring (red.) Nervepirrende pædagogik – en introduktion til pædagogisk neurovidenskab. Akademisk Forlag.

Schilhab, T., Juelskjær, M., & Moser, T. (2008). Post Scriptum – On “Learning bodies” (red.) Learning Bodies. Danish School of Education Press.

Stelter, R. (2008). Learning in the light of the first-person approach (red.) Learning Bodies. Danish School of Education Press.